

HELYTÖRTÉNET EURÓPAI SZÍNVONALON

Baranya

(Történelmi és honismereti folyóirat
1988–1990)

Ha újonnan induló folyóiratot veszünk a kezünkbe, öröm és várakozás ül a lelünkben. Öröm egy már működő szellemi műhely, csoportosulás zászlóbontása látán, várakozás a minőséget és a kitartást illetően. Örömünk immáron teljes lehet, hiszen az 1988-ban indult Baranya című évfeljes helyismereti folyóirat immáron 1990-es számát is megismerhetjük. A lapot a Baranya megyei helytörténészek és a hozzájuk kapcsolódó, Baranyával foglalkozó helyi, hazai és külföldön élő társaik éltetik írásaikkal, kiadója a megye által fenntartott levéltár. Nemcsak pénzt áldoz rá, hanem iratanyaga és munkatársainak szellemi tőkéje biztosítja az egyes kötetek tudományos értékének.

A múzeumi és levéltári évkönyvek mellett számos írásbeli formája alakult ki hazánkban az utóbbi évtizedekben a hely szelleme, a *genius loci* élesztésének, ápolásának, gondoljunk csak a Soproni Szemle nagy múltra visszatekintő kötetekre vagy Vas megyei társára, továbbá a Békési Életre, a Jászkunságra vagy másokra. Ide soroljuk a szerényebb külsővel megjelenő honismereti híradókat (pl. Csongrád megye, Vas megye stb.) is. Különböző anyagi lehetőségek és különböző karakterű egyéniségek határozzák meg a kiadványok arculatát, szellemiségét és színvonalát, ám a lényeg mégis egy: a szülőföld és tágabb vidéke minél jobb és szélesebb körű megismerésének, a róla szóló tudás és ismeret átadásának az igénye.

Baranya megye értelmiségében mindig élt a helyhez kötődés érzése, és a terület múltjának minél részletesebb feltárása iránti vágy. A reformkori megyeleírások idején és a millennium korában is kerültek férfiak, akik elvégezték a munkát, amely-

lyel nem minden megye dicsekedhet, és a jó alapvetés nyomán az egész országra kiterjedő apályos időszakok után ugyancsak szép eredményekkel büszkélkedhet Dél-Dunántúl. A Baranya monográfia mellett gondoljunk csak a múzeum és a levéltár polnyi terjedelmű kötetekre. Ezek után valóban lelkesen üdvözölhetjük az új sorozatot, amelynek célját Ódor Imre felelős szerkesztő fogalmazta meg az első szám beköszöntőjében, és egy mondatral úgy lehet összefoglalni, hogy a baranyai helyismeret organizátora kíván lenni a Móró Mária Anna, Ecsedy István, Kaposi Zoltán, Márfi Attila által alkotott szerkesztősséggel. Ezt sugallja a folyóirat rovatokra oszló szerkezete is. A Tanulmányok a már kész kisebb munkák közretételére adnak lehetőséget a Szemle és vidékről szóló már megjelent feldolgozásokat mutatja be, a Krónika, a honismereti mozgalom eseményeiről tudósít, a Műhely egy-egy folyóirathoz kötődő tudós alkotó műhelyébe enged bepillantást, a Naptár a vidék történetének és az azt formáló neves egyéniségek emlékének az élesztését szolgálja, míg a Pro memoria a körükből örökre eltávoztak számára adja meg a végtisztességet. A kötetek szerzői szeretik szülőföldjüket, és ebből fakadóan az egész sorozatból otthonos melegség árad, ami önmagában is nagy erény, mentesít a szűk és szürke provincializmus veszélyétől.

A kötetek szerzőit munkájukban, nagyon helyesen nem korlátozzák közigazgatási és államhatárok. Korszerű régiószemlélettel gondolkodnak, amelynek gyűjtőpontjában Baranya és Pécs áll, de tolnai, somogyi és jugoszláviai vidékek is felbukkannak írásaikban, mintegy jelezve: egy-egy régió életét, amelyet földrajzi, gazdasági és etnikai-kulturális szálak fűznek össze és osztanak is meg kisebb területekre, hosszantartóan nem választhatják el határok. Az élet általában kiharcolja a maga jogát. Különösen figyelemreméltó

azon törekvés is, hogy a török kor után soknemzetiségűvé váló vidék népcsoportjainak történetéről cikket olvashatunk, dokumentumokat láthatunk.

A táj a neolitikum ideje, azaz 7000 év óta töretlenül lakott. Éppen ezért természetesen az írott múlt előtti időszak történészeinek, a régészeknek állandó jelenléte a kötetekben. Maráz Borbála két cikkel is jegyzi magát. A Mecsek vidék népei és törzsei a római hódítás előtti évszázadokban címmel késztetett történeti etnikai vázlatot, valamint az őskori bronzművesség dél-dunántúli virágkorát mutatta be. Ecsedi István Egy baranyai domb régészeti világhíre: Zák-vármegye címmel (II/1–2.) egy olyan i. e. 2700–2500 között élt telepről írt, amely igen jelentős szerepet játszott a bronzművesség elterjesztésében, és hozzájárult a bronzkori fejlődés alapjainak megvetéséhez. Tóth Endre Sopiana: római város és temető címmel (I/1–2.), míg Tóth István A római vallásosság emlékei Sopianaéból címmel (III/1.) ír. Nem véletlenül, hiszen Sopianae–Pécs történetének nem egy fényes lapját írták a római korban. Ódor Imre, Ladábi Károly, Szita László, Kiss Z. Géza, Kaposi Zoltán, Nagy Imre Gábor, Sonkoly Károly, Majdán János, Márfi Attila és Kajtár István elsősorban a Baranya Megyei Levéltár iratanyagára támaszkodva dolgozták fel a táj történetének egy-egy szeletét. (Igazgatás történet, folklór, gazdaság- és hadtörténet, pályakép.) Mészáros Béla és Tóth Péter Baranya 18. századi leírása Bonbardi topographiájában című közleményükben (I. 1–2.) valóban csemegéhez juttatják az olvasót. A földleírásokat ugyanis, különösen a régieket szívesen olvassuk. A 15. század óta készültek a Magyarországiak is. Ezen „útkönyvek” elsőjét Petrus Ransanus készítette el, vele egy időben dolgozott és követte őt Bonfini. Az ő példájukat átvéve írta Hungaria-ját Oláh Miklós. A 18. század legjelentősebb országleírását Bél Mátyás készítette. Ezen korábbi „útkönyvek” adtak példát a 19. század első felében készült megyeleírások szerzőinek, míg Fényes Elek arra jött rá, hogy sokkal jobb, többet, pontosabbat tudunk mondani, ha egy-egy helyről közlünk megbízható

adatokat. És íme meg is született a helytörténet. Mészáros és Tóth közleményének – kiegészítésül – ennyi a háttértörténete.

A folyóirat szerkesztői nem zárkoznak el attól, hogy a körükhöz tartozóktól olyan tanulmányokat és cikket is elfogadjanak, amelyek nem a Dél-Dunántúl múltjával foglalkoznak. Így került be a tanulmányok sorába Bariska István: A birodalmi eszme katonája című pályarajza, amely Hadik András katonai és hivatali pályáját rajzolja meg (III.1.), amely példa arra: a tehetség és elhivatottság mellett milyen egyéb szempontok is szükségesek a felemelkedéshez, a hatalom csúcsainak eléréséhez. A Rákóczi-szabadságharc utáni 18. századi Magyarországon egyik feltétel a központi hatalom hűséges szolgálata volt, a másik pedig a modernizációs folyamatokban való részvétel. Hadik András a kor egyik modern fegyverneménél szolgálva ismerte meg a hadtudományt és -művészetet, ebbéli ismereteit és tapasztalatait azután hosszú ideig kamatoztathatta a Habsburgok és saját maga hasznára.

F. Font Márta már hosszú ideje foglalkozik az Árpád-kori Magyarország keleti kapcsolataival. Magyarország keleti politikája a 12–13. században című dolgozatában (III/2.) alapos forrásismeretről téve tanúbizonyságot, amely alapján bővíti ismereteinket, és az adatok egymás mellé és után illesztésével valóban bizonyítani tudja a kapcsolatok, amelyekbe az orosz fejedelemségek és a magyar királyság közötti háborúk is bele tartoznak, szinte folyamatos voltát, amelyek dinasztikusak és politikaiak voltak. A tatárjárás előtti duzzadó erejű Magyarország azonban minden igyekezete ellenére sem tudott hosszabb időre teret nyerni a keleti területeken, ez a dolgozat végső konklúziója. Nem is volt szükség rá, még a gazdasági kapcsolatokra sem, hiszen az ország mindenestül a nyugati világhoz kötődött. Őseink még a nem kis haszonnal járó közvetítő kereskedelemre sem vállalkozhattak a kor sajátos viszonyai között.

A Műhely rovatban is számos értékes írást olvashatunk. Mások mellett figyelemre méltó Bán Péternek az Új adatok a szerzetesrendek II. József kori felosz-

latásáról című írása (III/1.), amelyben a Kalocsai Érsekség Levéltárának Kollonich gyűjteményében talált anyag alapján árnyalja a II. József-i rendelet által teremtett állapotokat. A közlemény példa arra, hogy igazán újat csak eddig nem ismert források alapján lehet mondani. Bán Péter írása után már nem lehet az egyes szerzetesrendek teljes feloszlatairól beszélni, hiszen adatokkal bizonyítja annak ellenkezőjét. Tanulság: ma már nem lehet csak a törvények és központi hivatalok iratai alapján történelmet írni, a mindenkori valóság sokkal színesebb annál, hogy azok kifejezzék azt, továbbá szerencsés kézzel nyúlva a forrásokhoz már teljesen „kiírt” témákról is lehet újat mondani. A Műhely rovatban Vonyó Éva az 1687. évi hadjárat baranyai vonatkozásairól Bezerédy Győző A németbolyi Batthyány–Montenuovo kastély történetéről, Békés Lajos a szabolcsi szénbányászat történetéről, Rajczi Péter A „Maurinum”-ról, a pécsi egyetem Szent Mór kollégiumáról, Márfi Attila a pécsi Nemzeti Színház építés-történetéről ír, Móró Mária Anna Pécs díszpolgárainak a névsorát adja közre. A nevek listája tanulságos, látszik rajtuk a mindenkori politikai széljárás hatása, ám ennek ellenére általában mértéktartóak voltak a cím adományozásában a városi magisztrátusok. Vannak sokkal szélsőségesebb politikai hangulatváltásokat kifejező listák. Ha a város önkormányzata újra tárgyalja a díszpolgári cím adományozásáról szóló szabályrendeletet Móró közleményének példáján okulva olyat kellene alkotnia, amely a szélsőségek érvényesülését lehetetlenné teszi. Füzesi Miklós rövid közleményével – dél-dunántúliak a Szovjetunió munkatáboráiban – ahhoz az országos folyamathoz kapcsolódik, amely megkétszerezte ugyan, de ez utolsó pillanatban a rendszerváltás elő és utóhatásként csak megindult, és lehetővé tette, hogy megismerjük egyes emberek és csoportok háborús és háború utáni kálváriáját a jóvátételi munka (szolgálat)ban. Reméljük, munkájának lesz még folytatása. Kiss Mária Magdolna A Drávaszög 19. század végi falusi társadalmáról, Majdán János Baranya első vicinálisáról, a Dráva-völgyi helyi érdekű vasútról, Tegzes Ferenc a

polgári korszak Baranya megyei címeres községyi pecsétjéről, Takács Laura Baranya megye 19. század végi mezőgazdaságának néhány vonásáról, Szirtes Gábor pedig a Nemzeti Parasztpárt baranyai megalakulásáról ír. A köteteket átnézve divatos és egyéni témákat egyaránt találunk, ami azt mutatja, a helytörténetírás országos mozgalom és folyamat vidékenkénti hasonló és eltérő jegyekkel azonos célok jegyében.

Külön kell szólnunk az 1990. évi emlékszámról, amelyet II. János Pál pápa látogatásának tiszteletére jelentettek meg. Hasonló, az ország egészére kiterjedő kötetet az esztergomi főegyházmegye más intézményekkel karöltve fog megjelentetni. Az elsőség mindenesetre a pécsieké. A kötet beosztása hasonló az előzőekéhez. A tanulmányírók között ismét feltűnik Tóth István és Bán Péter, az országosan ismert és elismert történészek közül Benda Kálmán és Gergely Jenő. A folyóirat hasábjain először jelentkezik az ismert reneszánsz kutató Boda Miklós, a nagy reményekkel induló fiatal középkori egyháztörténész, Koszta László, valamint Horváth J. Gyula és az ismert monaszterológus Hervay F. Levente. A Műhelyben a fáradszóró kutató Timár György, Friczy Ádám, Stjepan Srsan, Szita László, a tudós levéltárigazgató, L. Imre Mária, Süle Tamás, Rozs András és Hegedűs László írtak. A kötetben – mint általában a sorozatban – főképp a régebbi korokból vett témák szerepelnek, ami jó érzéssel tölti, el a recenzenzenst hiszen megvan Pécssett a szándék mellett a készség és a tudás is a középkor, valamint a késő feudalizmus idejének kutatásához. Reméljük, nem egyszeri fellángolásról van szó, hanem tudatos elhatározásról, hogy a dél-dunántúli helytörténészek kiemelten foglalkoznak majd az egyháztörténettel. Jelen kötetből nehéz lenne egy-egy tanulmányt kiemelni, mindegyik olvasása élményt jelent, értékeik bemutatása nagyobb helyet igényelne, hiszen a vallási, társadalmi és kulturális élet egyes elemeit komplexitásra törekedve mutatják be.

Blazovich László